5. Zelenyn, D.K. (1991). *Zhenskye holovne ubory vostochnykh (russkykh) slavian. [Womens smut headgear eastern (Russian) Slavs]*. Moskva: Mysl, 315 s. [in Russian].
6. Zelenyn, D.K. (1991). *Zhenskye holovne ubory vostochnykh (russkykh) slavian. [Women's smut headgear Eastern (Russian) Slavs]*. Moskva: Mysl, 315 s. [in Russian].
7. Kosmina, O.Yu. (2009). *Tradyttsiine vbrannia ukraintsiv. [Traditional dress of Ukrainians]*. Kyiv: Baltiia-Druk, 160 s. [in Ukrainian].
8. Nykorak, O. I. (1988). *Khudozhni tkanyny Ukrainskykh Karpat. [Artistic fabrics of the Ukrainian Carpathians]*. Kyiv: Naukova dumka, 326 s. [in Ukrainian].
9. Nikolaieva, T. (1996). *Istoriia ukrainskoho kostiumu. [History of the Ukrainian costume]*. Kyiv: Lybid, 176 s. [in Ukrainian].
10. Nikolaieva, T. (1994). *Riznovydy tradyttsiinoho odiahu. Ukrainska mynuvshyna: iliustratyvnyi etnografichnyi dovidnyk. [Varieties of traditional clothes. Ukrainian past: an illustrative ethnographic guide]*. Kyiv: Lybid, S. 110-132. [in Ukrainian].
11. *Puteshestvie antyokhyiskoho patryarka Makarya v Rossyiu v polovnyne XVII veka, opysannoe ego synom, arkhydyakonom Pavlom Aleppskym. [Journey of the Patriarch of Antioch Macarius to Russia in the middle of the seventeenth century, described by his son, Archdeacon Pavel Aleppsky]* / Pod. red. S. Panurova. Moskva: Mysl, 1998. 264 s. [in Russian].
12. Rybakov, B. A. (1982). *Kyevskaia Rus y russkye kniazhestva XII-XIII vv. [Kievan Rus and the Russian principalities of the XII-XIII centuries]*. Moskva: Mysl, 546 s. [in Russian].
13. *Ukrainskyi narodnyi odiah XVII - XIX st. v akvareliakh Yu. Hlohovskoho [Ukrainian folk clothes of the XVII - XIX centuries. in the watercolors of Y. Glogovsky]* / Uporiad. D.P. Krvavych, H. H. Stelmashchuk. Kyiv: Naukova dumka, 1988. 272 s. [in Ukrainian].
14. *Ukrainskyi portret XVI – XVIII stolit: Kataloh-albom [Ukrainian portrait of XVI-XVII centuries: Catalog-album]* / Uklad. H. Bielikova, Chlenova L. Kyiv: Artaniia Nova, Khmelnytskyi: Halereia, 2006. 351 s. [in Ukrainian].

Одержано 24.09.2018.

УДК 391 (477) (091) «18/19»

Хмельницька Людмила,кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії та культури України
ludmylahm@gmail.com<http://orcid.org/0000-0003-2482-4322>Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.,
Україна, 08401DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2018-44-31-39>**Khmelnytska Lyudmyla,**Candidate of Historical Sciences, assistant
professor of Department of History and Culture
of Ukraineludmylahm@gmail.com<http://orcid.org/0000-0003-2482-4322>Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University, 30,
Sukhomlynsky Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv region, Ukraine, 08401

ЖІНОЧІ ПРИКРАСИ ТА СПОСОБИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ТРАДИЦІЙНОМУ ВБРАННІ УКРАЇНОК ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: АВТЕНТИКА ТА ВЗАЄМОВПЛИВИ

Мета статті полягає в неупередженому ідеологічною обмеженістю аналізі джерел та літератури стосовно способів використання в традиційному жіночому вбранні українок прикрас, як невід'ємного елементу автентичного строю. Досліджено

загалом базові риси автентичного образу жіночого національного костюму, зокрема прикрас, як найбільш сталої композиційної одиниці, в тому числі механізм поєднання окремих компонентів у святковому, буденному та обрядовому костюмі.

У ході проведеного дослідження встановлено, що у зазначений період відбулося остаточне виокремлення найбільш історично сформованих видів прикрас у жіночому національному вбранні та локалізація територіальних особливостей способів їх використання та komponування у відповідності до функціонального призначення та естетичних уподобань. Доведено, що в роки соціально-економічних та політичних трансформацій, прикраси залишалися не лише джерелом забезпечення економічної стабільності, але й символічно наповненими національними реліквіями, символізуючими «українство» як націю.

З'ясовано, що навіть в період XIX – початку XX ст. в українському традиційному соціумі простежуються автентичні риси у способах використання та komponування різних видів жіночих прикрас, попри урбанізацію та суцільну радянізацію. Прослідковано основні трансформаційні зміни естетичних уподобань та смаків українок, щодо використання традиційних прикрас, їх основного призначення та семантичного навантаження. Доведено що традиційні жіночі прикраси, маючи багатовікову історію виникнення та глибинні традиції розвитку і трансформації форм, видів, способів носіння, залишаються своєрідним історичним джерелом нації. Завдяки зусиллям цілого ряду дослідників в Україні з'явився додатковий наочний елемент, який допомагає вивченню цілого пласту вітчизняної культури.

У статті використані такі методи дослідження: порівняльно-історичний, типології, класифікації, проблемно-хронологічний, об'єктивності, багатофакторності, які дозволяють вивчати складні суспільні явища, конкретні події й факти в їх динаміці.

Ключові слова: дукачі, дукати, застібки, мистецтво, намисто, персні, сережки.

WOMEN'S APPARATUS AND METHODS OF USE OF THEIR USE IN THE TRADITIONAL UKRAINE RECEIVING OF THE XIXth TO THE BEGINNING OF XX CENTURIES: AUTHENTIC AND INTERRELATION

The purpose of the article is, in an impartial ideological limited analysis of sources and literature on ways of using traditional Ukrainian women's clothing for ornament as an integral element of the authentic system. In general, the basic features of the authentic way of a women's national costume, in particular jewelry, as the most durable compositional unit, including the mechanism of combining separate components in festive, everyday and ritual costumes, are studied.

In the course of the research, it was found that during the mentioned period there was a final selection of the most historically formed types of ornaments in the female national dress and the localization of the territorial features of the methods of their use and arrangement in accordance with the functional purpose and aesthetic preference. It has been proved that during the years of socio-economic and political transformations, jewelry remained not only a source of economic stability, but also symbolically filled with national relics, symbolizing «ukrainianness» as a nation.

It is revealed that even in the XIX - early XX centuries in the Ukrainian traditional society traces authentic features in the methods of use and arrangement of different kinds of womens jewelry, despite the urbanization and the continuous Sovietization. The main transformational changes of aesthetic preferences and tastes of Ukrainian women, concerning the use of traditional ornaments, their basic purpose and semantic loading are considered. It is proved that traditional women's jewelry, having a long history of origin and deep traditions of development and transformation of forms, species, ways of wearing, remain a kind of historical source of the nation. Thanks to the efforts of a number of researchers in Ukraine there was an additional visual element that helps to study the whole layer of domestic culture.

The article uses the following research methods: comparative-historical, typologies, classifications, problem-chronological, objectivity, multifactor, which allow to study complex social phenomena, concrete events and facts in their dynamics.

Key words: *duckling, duckling, fasteners, art, necklace, persins, earrings.*

Українські традиційні жіночі прикраси не лише яскравий компонент національного строю, але й самобутній символ нації, що уособлює прихильність не одного покоління українок до естетики як зовнішньої, так і глибоко символічної. Сучасна вітчизняна науково-дослідна галузь все більше тяжіє до вивчення саме матеріальної культури, через призму якої піддаються глибокому аналізу досить глобальні питання соціально-економічного характеру. З огляду на це, дослідження автентичних жіночих прикрас є актуальним вектором сучасної науково-дослідної площини.

Попри актуальність дослідження національного вбрання, тема жіночих прикрас, способів їх використання, структурно-семантичного групування потребує подальшого вивчення, за виключенням фрагментарних розвідок М.С. Білана та Г.Г. Стельмашука [2], Г. Врочинської [4], О. Кісь [6], О.Ю. Косміної [7], О. Федорчука [14] інших.

Як відомо, основні елементи українського народного вбрання сформувалися ще в давньоруські часи і згодом майже не піддавалися трансформації, лише видозмінюючись локально. Костюм з найдавніших часів було доповнено комплектом прикрас, які мали окрім сакральної ще й естетичну функцію. З часом їх магічне значення втратилось, поступаючись естетичному вигляду. Особливе місце серед прикрас українок здавна займали нагрудні прикраси. Так, знімні коштовності, різні за формою, кольором та матеріалом, гармонійно пов'язувались між собою та надавали неповторної вишуканості традиційному українському одягу. Поєднання різних прикрас було зумовлене місцевими традиціями. Так, традиція носити намисто сформувалася багато століть тому, а це означає, що різноманіття цього декоративного елемента надзвичайно велике.

Протягом усієї його історії намисто змінювалося за кольором, формою, матеріалом і способом носіння. Найперші нашийні прикраси були з кісточок овочів, зерен, фруктових плодів, а вже згодом їх замінили камінні, металеві та скляні намистинки. Ще пізніше намисто почали виготовляти з дорогих природних матеріалів, таких як корали, бурштин, перли, скло, смальта, гранат [1, с. 19].

Древні слов'яни мали розвинутий рівень ювелірної майстерності, про що свідчать прикраси з виїмчастими емаллями: фібули, підвіски, бляхи. Так, особливістю жіночих прикрас V–VI ст. були *застібки-фібули*, що були відображенням образу Богині-матері [1, с. 21]. За часів Київської Русі розширився діапазон прийомів та технік виготовлення прикрас. З'явилися шийні гривні, чільця, браслети, скроневі кільця, намиста з металевих намистин та різні за формою підвіски, ланцюжки з пустотілих бляшок на шарнірах, персні.

Найстаріша та розповсюджена по всій території України прикраса – намисто (буси). Але окрім намиста жінки прикрашали свій одяг кольоровими стрічками, сережками, персями, браслетами та розшитими поясами. Давні варіанти жіночого намиста робилися з латуні, маючи вигляд спіральних трубок, на які були нанизані монети чи хрестики (мали назву «хрестові згарди») [1, с. 23].

У XIX – на початку XX ст. серед українського жіноцтва були найбільш «шановані» такі види традиційних прикрас як коралове намисто, дукач, гердана, згарда, салба, сережки [1, с. 24]. Для кожного регіону був характерний свій комплекс традиційних прикрас, який доповнювався додатковими місцевими елементами. Проте, не залежно від території та місцевих особливостей побуту чільне місце в комплексі прикрас мало коралове намисто («коралі», «добре намисто»), яке є своєрідною репрезентативною карткою українського традиційного строю.

За кольоровою гамою намиста були рожево-червоного, рожевого та рожево-сіруватого виду. Традиційно нанизували намистини однієї форми, але різного розміру,

укладаючи корали з більшим діаметром по середині, а з меншим – по краях. Проте, традиційно, кількість ниток, варіювалась від 1 до 25, кожна з яких мала назву – «разок» [5, с. 112]. В окремих вид намиста слід виділити скляні та перляні буси. Кожна дівчина мріяла про «писані пацьорки». Саме так називалось скляне намисто, яке було надзвичайно дорогим, адже розписані вручну намистини завозили із Венеції [5, с. 118].

В околицях Києва, на Волині, у Прикарпатті жінки носили намисто зі «широкого» (справжнього) бурштину, оскільки на цих територіях його видобували. Вважалося, що бурштин приносить здоров'я і покращує колір жіночого обличчя. Великі круглі намистини вирізалися ножом і нанизувалися на довгу нитку. Найчастіше таку масивну низку бурштину носили разом з коралами [5, с.120]. Досить популярними серед українських жінок були плетені стрічки нашию з бісеру. Спочатку він був теж дорогим, адже його привозили з острова Мурано. Згодом, наприкінці XVIII ст. в Чехії почалося масове виробництво бісеру [1, с. 29].

Протягом не одного століття жіночі прикраси виконували роль накопичення капіталу та визначення соціального статусу, окрім свого естетичного та декоративного призначення. Без жодного сумніву, жіночі прикраси – це було те місце, куди найперше вкладались гроші. Навіть найбідніші жінки намагались не поступатись перед заможними і носити намиста та інші прикраси.

Другою за значимістю серед українського жіноцтва була така прикраса як *дукач*, яку ще називали «*личман*». Вживалися також назви «*ягнус*» (на території Західної України), «*панагійки*» (на Воронезьчині, РФ). Це унікальна прикраса, яка є своєрідною печаткою, що засвідчує «українство». Носіння монет у нагрудних прикрасах характерно для багатьох культур, але саме виконаних у вигляді т.зв. дукачів – характерно виключно для української [11, с. 9].

Дукачі носило українське жіноцтво починаючи від Перемишля й Холмщини на заході і завершуючи Курщиною і Воронезьчиною на сході, від лісів Берестейщини, Полісся на півночі і до степів Одещини й Херсонщини на півдні. В різних регіонах дукачі мали свої стилістичні особливості, але поряд з коралами являлися незмінним атрибутом традиційних українських жіночих прикрас. *Дукач* – це металева жіноча нагрудна прикраса, яку носили на стрічці або низці намиста. Відповідно до писемних джерел дукачі виготовляли в тому числі і з срібла та золота, або просто могли бути позолочені [11, с. 10].

Так, видатний український етнолог й антрополог Ф.Вовк у своїй праці «Студії з української етнології та антропології» відзначав, що жінки полковників часто носили намисто перлів з дукатами, іноді з золотими червінцями. Головний елемент дукача – це медальйон, який доповнювався додатковими ювелірними елементами бант, кант та ін. [3, с. 35]. *Медальйон* містив зображення і мав круглу форму. Виключення становлять окремі дукачі Слобожанщини, де медальйони прикріплювалися до бантів і могли бути без зображення у формі серця [3, с. 37]. В якості медальйонів використовували монети, релігійні й навіть нагородні медалі.

Велике значення у прикрасі мав такий елемент як бант. Етнографи припускають, що традиція прикрашати дукачі бантом з'явилася пізніше і подекуди, вона на себе перебрала основну увагу в прикрасі. Бант прикрашався камінням, склом, бісером [3, с. 38]. На Лівобережній Україні й на східних територіях були поширені пишні, масивні і яскраві банти, а на Правобережній Україні, на західних і північних її територіях банти були скромні і взагалі могли бути відсутніми [3, с. 39].

Етнографи кінця XIX - поч. XX ст. (М. Сумцов, Ф. Вовк) у своїх працях констатували, що золотарі у своїх виробках з надзвичайною сталістю дотримувалися стародавніх традиційних форм та малюнків, навіть там, де сторонні впливи були цілком можливі. Так, Ф. Вовк припускає, що дукачі є пережитком візантійських змієвиків носіння яких було характерно для доби Давньої Русі [3, с.41]. Від початку дукач не був виключно «селянською» прикрасою. Його носили українки всіх верств не залежно від

релігійної конфесії та соціального стану. Така мода на дукачі зберігалася до другої половини XIX ст. [11, с.14].

Поступово дукачі почали зникати з ужитку. Спочатку дукачі почали «забувати» представники знаті. Це пояснюється тим, що за часів Петра I після історії з Мазепою до козацької старшини московською державою стали застосовуватися репресії, а тому жіноцтво козацької старшини почало масово переходити на петербурзьку моду і переплавляти «не модні» та «ідеологічно небезпечні» прикраси на нові. Приблизно аналогічним чином склалася ситуація на українських територіях що увійшли до складу інших держав [11, с.15].

Після втрати Україною своєї державності великі прикордонні міста урядами метрополій цілеспрямовано заселялися іншими народами, освіта та інші сфери громадського життя деукраїнізовувалися. Щоб досягти успіху і реалізувати себе на державній службі українці поступово позбувалися всього, що засвідчувало їх приналежність до українства і таким чином все більше ототожнюючи себе з іншою культурою [11, с.16].

Так, наприклад, Загорський у «Топографическом описании Харьковского наместничества», 1788 р. писав, що людність у Харкові, за винятком невеликої кількості купецтва, цілком українська. Станом на 1890 р. в Харкові, як писав М. Сумцов, дукач рідко хто носив. В той же час, Ф.Вовк відзначає, що на поч. XX ст. дукачі ще часто зустрічаються в якості прикраси на Галичині. На центральній Україні їх подекуди носили навіть за радянських часів, коли замість царської монети чи релігійної медалі вставляли радянську монету [11, с. 17].

В буремні часи лихоліть, українське жіноцтво масово використовувало дукачі в якості цінного металу, масово здаючи та переплавляючи, а не рідко вимінюючи на їжу. Так, за спогадами уродженки с. Крутьки Чорнобаївського району Черкаської області Щепак Олени Василівни (1918 р. народження) ці прикраси дозволили пережити голод і війну [13]. Таким чином, у 60-ті роки ця прикраса молоддю була забута і в українських народних костюмах практично не відображалася [11, с.27].

Цікаво, що у 20-30 рр. XX ст. жінки ще подекуди в окремих місцевостях, як в радянській так і не в радянській Україні, носили дукачі у яких медальйони були із сучасною на той час державницькою символікою. Носити таку прикрасу було небезпечно, адже в радянській Україні її власницю можна було звинуватити у буржуазному націоналізмі або куркульстві, а на не підконтрольних радянській владі українських землях – в тероризмі [11, с.35].

Також не виключено, що жінки свідомо чи підсвідомо у медальйонах все ж таки вбачали своєрідний оберіг. Ґрунтується така думка на тому, що дуже популярними були медальйони із зображеннями на релігійні теми («Різдво Христове», «Благовіщення», «Хрещення у Йордані», «Воскресіння» та ін.) або із зображенням християнських святих (Саваофа, Божої Матері, Параскеви, Св. Георгія та ін.) [8, с. 27].

Ф. Вовк згадує про традицію дарувати дукач новонародженій дитині чи, більш ймовірно, за його припущенням матері, що народила [3, с.42]. Логічним видається, що носіння дукача походить ще з язичницьких традицій. Так, І.Г. Спаський з цього приводу висловлює думку, що дукачі не були цілком новим явищем, а лише новою формою в розвитку стародавнього звичаю [11, с.49].

Ягну́с (ягну́сок, огну́сок, єдну́с, агну́с) – малопоширена назва дукача, яку виводять з польської мови. Із старопольської «agnuszek» тлумачиться як: «освячене Папою воскове ягня, яке оберігає від лиха; будь-яке зображення божественного ягня; зображення ягня, зроблене з будь-якого матеріалу» [11, с.50]. Церковнослов'янською слово «ягня» звучить як «агнецъ». Агнецем Божим в християнстві символічно називають Ісуса Христа.

І.Г. Спаський припускає, що спочатку «ягнуса́ми» називали західноєвропейські релігійні медалі, на яких було зображено божественне ягня (агнецъ). Зображення ягня стало виступати своєрідним оберегом. Такі медалі в Україні часто перетворювали на

дукачі і, відповідно, дукачі з ними називали ягнусами. Згодом ця назва була поширена і на дукачі на медальйонах яких були інші зображення [11, с.51-52]. Ягнусами (ягнусками) прийнято також називати дукачі у яких медальйони у формі серця. Так, в християнстві серце виступає символом надії на спасіння, любові Бога до людей. Культ серця активно поширювали і єзуїти [11, с.54].

Вважається, що в Україну, в якій більшість населення була православного віросповідання, шанування культу серця прийшло з Західної Європи. Зображення серця на українських культових і релігійних предметах, в тому числі і на різноманітних медальйонах стало дуже поширеним. Поступово медальйони у вигляді сердець стали використовувати у дукачах [11, с. 56].

УВ кожному регіоні, під впливом різних факторів, дукачі мали свої стилістичні та регіональні особливості. Окрему групу становлять так звані *волинські дукачі*. Головна особливість яких – різноманіття форм [11, с.57]. В той же час в окремих місцях Волині були поширені прикраси дуже схожі на подільський тип дукачів. Через це, іноді досить складно визначити місце походження дукача. Це пояснюється тим, що Волинь – це перехрестя багатьох культур. Тому, поруч з традиційними українськими народними формами й методами виробництва елементи творчості інших народів на волинських дукачах позначилися як ні на яких інших. У волинських дукачах центральне місце має саме медальйон, а бант візуально лише доповнює його або взагалі може бути відсутнім [12, с. 68]. У волинських дукачах XIX - поч. XX ст. часто зустрічаються талери австро-угорської імператриці Марії Терезії, талери Максиміліана Баварського, польські монети та монети Російської імперії.

Окремо слід виділити *дукачі*, які носили на *Слобідській Україні*, де вони були в широкому ужитку і являли собою центральну прикрасу в жіночому вбранні. Але через те, що Слобожанщина доволі великий край, під впливом місцевих традицій і особливостей дукач мав свої стилістичні особливості. Відповідно до цього Слобожанські дукачі умовно можна поділити на харківські, сумські, східнослобожанські [11, с.79]. Як вказує Ф.Вовк та іноземні мандрівники, всі слобожанські золотарі, не зважаючи на сторонні культурні впливи, з надзвичайною сталістю дотримувалися старовинних традицій: «Так, наприклад, харківські золотарі, як розказувала небіжчиця Е.П. Родакова, виробляють два сорти сережок – один для українського населення, другий - для сусіднього великоруського, а дукачі – виключно для українців, вживаючи для того тільки старовинні зразки». Аналогічні записи про золотарів зустрічаються в роботах етнологів, які досліджували Донщину [3, с. 48].

Місцеві золотарі виготовляли дукачі з різних металів. Заможні українки і носили прикраси із срібла і золота, але також виготовляли прикраси із латуні і міді. Застосовувалися такі техніки виготовлення прикрас – чеканка, литво, штамповка. Слобожанські дукачі в техніці філігрань не зустрічалися [3, с.48]. В цілому слобожанські золотарі виконували свої роботи на досить високому ювелірному рівні. Як вказують історичні джерела, серед місцевої знаті Харківщини і сучасної Сумщини було поширено носити дукачі на низці перлів. Натомість на Східній Слобожанщині місцева «еліта» перевагу надавала дукачам на великому червоному коралі [3, с. 49-50].

Популярними на Слобідській Україні були медальйони на релігійну тематику або з християнською символікою. На Східній Слобожанщині у широкому вжитку були *дукачі-панагійки та дукачі у яких в ролі медальйону виступав хрест*, але в той же час, тут зустрічається багато дукачів, у яких в якості медальйону використано чоловічу нагородну медаль. Найбільш популярними були такі релігійні зображення як Воскресіння Ісуса Христа та Божої Матері і, зокрема, Володимирської, Казанської, Охтирської. Дукачі з Охтирською Божою Матір'ю були найбільш шанованими і масовими на всій Слобожанщині [11, с. 81].

Після геноциду українського народу – 1932-1933 рр., у місцевого населення на руках практично не лишилося цього виду прикрас. Ті хто вижили, позбувалися дукачів в обмін

на їжу, або приховували їх як ідеологічно небезпечні речі. У хати вимерлих українців радянський уряд, відповідно до затвердженої практики, заселяв вихідців з інших народів, яким носіння дукача було «чужою традицією». На сьогоднішній день прикраса, яку носили звичайні жінки та була тією задушевною річчю, що передавалася від матері до дочки, промовисто вказує, що її власниця – українка, навіть якщо та світлина підписана іншою мовою і прізвище виправлене на офіційно вірний манер.

Для кожної культури характерний свій комплекс прикрас. Є унікальний вид прикрас властивий для певної культурної групи, а є універсальні прикраси, які присутні в кожній культурі і без яких, не можливо собі уявити жінку. До універсальних прикрас належать сережки – один із найдавніших видів жіночих вушних прикрас. З ними було пов'язано чимало народних повір'їв: сережки могли знімати головний біль, загубити ж їх вважалося нещастям. За традицією, на піст або під час трауру вдягали найпростіші сережки у вигляді кільця, а в першу шлюбну ніч молода обов'язково мусила зняти сережки [9, с. 53]. Майже з дворічного віку українським дівчаткам проколювали вуха. Діти носили мідні, а дівчата й жінки – срібні, позолочені, зрідка золоті сережки. Їхня форма була дуже різноманітною. Найбільш традиційними для українського жіноцтва були сережки, що включали в себе елементи рослинного орнаменту, зображення птаха та сережки у формі місяця.

Кожен тип сережок мав свою колоритну суто народну назву, яка, як правило, походила від його форми. Наприклад, зустрічалися сережки з такими назвами – *калачики* з накладною різьбленою орнаментациєю, *калачики з метеликами*, *книшики*, *ягідки*, *дубочки*, *бовтуни*, *качечки*, *голубки*, *бублики* [9, с.55]. Одними з найбільш поширених були *сережки у формі місяця*, які були популярними серед усього українського жіноцтва. Такий вид сережок був найпростіший у виробництві і, відповідно, найбільш масовий [9, с.57]. Як правило, сережки оздоблювали камінням, склом, намистинами, але і поширеними також були сережки без додаткової оздобы, виконані суто з металу. В оздобленні сережок українки найбільшу перевагу традиційно надавали коралам. Великою популярністю серед усього українського жіноцтва користувався гранат і перли. При виготовленні сережок, аналогічно до нагрудних і нашийних прикрас, золотарі широко використовували монети.

Також великою популярністю у жіноцтва користувалися сережки із хрестами. Федір Вовк у своїй праці «Студії з української етнографії та антропології» пише, що золотарі з надзвичайною сталістю дотримуються старовинних традицій у формах та в рисунку, навіть там, де сторонні впливи були цілком можливі. Зокрема відзначав, що на Харківщині виробляють «сережки для українок – гачок розширений спереду, а до нього підвішений щиток, куди вставлене маленьке кольорове скло та прикріплені ще три довгі та вузькі підвіски, що наподоблюють намистинки» [3, с. 54]. Також існувала певна прив'язка сережок до нагрудних прикрас з якими їх власниця носила у комплексі. Зокрема, майже в кожному регіоні можна зустріти сережки окремі складові яких подібні до форми банта дукача або окремих його елементів.

Враховуючи той факт, що раніше люди значно менше подорожували, ніж сучасна людина і те, що традиційні прикраси на початок ХХ ст. здебільшого являли собою селянські прикраси, а селянські сім'ї були великі, то вибір прикрас для більшості жінок обмежувався асортиментом заготовок місцевих золотарів, які були в ціні більш доступні. Фотографії того періоду також це підтверджують. Іншими словами не можна стверджувати, що у разі переїзду жінки в іншу місцевість, вона міняла свої «привезені» прикраси на місцеві або не могла їх носити у поєднанні [9, с.60].

Таким чином, велике різноманіття форм сережок, які здебільшого носили звичайні сільські жінки, ламає хибне масове уявлення про вічно багатостраждальний український народ і його злиденність. Велика кількість пишних, стилістично витриманих і багато оздоблених сережок свідчить про те, що звичайне жіноцтво мало у своєму вжитку далеко не одну пару цих прикрас і головним чином тому, що могло собі це дозволити. Були

прикраси буденні («місяці», «ягідки», «дутки»), в яких працювали і господарство вели, а були святкові з коралами, перлами, підвісками, які вдягали на урочистості.

Ще одним сталим елементом жіночих прикрас українок були *хрестики* – культові елементи, які входили до комплексу нагрудних прикрас і були водночас виразною оздобою. Хрестики були срібні, часом прикрашалися емаллю, у заможнішого населення іноді й золоті. На Лівобережжі досить великий хрест носили на довгому ланцюжку або на вузькій стрічці. На Полтавщині зустрічалися дерев'яні білі та кольорові хрестики. На Черкащині ж нанизували по декілька маленьких хрестиків [9, с. 62].

Комплект жіночих прикрас українок включав у себе також персні для пальців рук, напалки, які виготовляли традиційно із широкого асортименту металів. В архівних документах обручки як атрибут весільного обряду згадуються вже з VII ст. Персні ж одягали на праву або на ліву руку, а часом на обидві. Кількість одночасно одягнених пернів коливалась від одного-двох до чотирьох-п'яти, іноді до десяти на обох руках. Сільські майстри виготовляли в основному мідні, рідше срібні персні з простим геометричним орнаментом. Найпростіші персні з гладкого дроту часом ускладнювали у профілі, прикрашалися щитками, вставками з каменів та кольорового скла. Так, у Києві у XIX – XX ст. користувались більше рубчастими пернями [10, с. 74]. Асортимент металів, з яких виготовляли персні й обручки, був завжди ширший, ніж в інших видів прикрас. Це не лише срібло та золото, але й мідь, залізо, олово.

Напалки виготовляли у вигляді масивного персня і носили на вказівному пальці. Жуковини на верхній частині мали круглий, квадратний або прямокутний щиток з різьбленим декором, часто іменну печатку або герб. Поверхня кільця у пернях часто різьбилася або покривалася кольоровою емаллю. Основне декоративне навантаження несла верхня частина персня, де монтували металевий кастик з кольоровим камінчиком гранчастої або овальної форми [10, с. 76].

Отже, українські національні жіночі прикраси, маючи багатовікову історію, не втрачають своєї актуальності та привабливості для жінок і в часи сьогодення. За опрацьованими літературними джерелами, архівними матеріалами та картинами відомих художників XIX–XX ст. можна зробити висновок про те, що українське жіноцтво з давніх часів прикрашало голову, шию, вуха, руки та пальці рук. Прикраси були присутні в композиції традиційного українського національного жіночого костюму в різній мірі в різних регіонах, будучи ілюстрантами як загальних тенденцій, так і локальних особливостей, впливу акультураційних явищ та історичних реалій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович К. Український одяг. Історичні замітки: Одяг козацької доби. Вінніпег-Торонто, 1976. 42 с.
2. Білан М.С., Стельмащук Г.Г. Український стрій. Львів: Априорі, 2011. 314 с.
3. Вовк Федір. Студії з української етнографії та антропології. Київ: Мистецтво, 1995. 336 с.
4. Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси XIX – початку XX століть. Київ: Книги. Українське декоративне мистецтво, 2015. 108 с.
5. Зеленин Д.К. Женские головные уборы восточных (русских) славян. Москва: Мысль, 1991. 315 с.
6. Кісь Оксана. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX століття). Київ: Інститут народознавства НАН України, 2008. 272 с.
7. Косміна О.Ю. Традиційне вбрання українців. Київ: Балтія-Друк, 2009. 160 с.
8. Матейко К. І. Український народний одяг: Етнографічний словник, Київ: Наукова думка, 1996. 196 с.
9. Миронов В.В., Перепелиця А.Ю. Український костюм. Київ: Мистецтво, 1977. 119 с.
10. Ніколаєва Т. Історія українського костюму. Київ: Либідь, 1996. 176 с.

11. Спаський І.Г. Дукати і дукачі України. Київ: Наук. думка, 1970. 165 с.
12. **Стамеров К. К.** Нариси з історії костюмів. Київ: Мистецтво, 2007. 432 с.
13. Український живопис XIX - початку XX ст.: Альбом / Упоряд. Жбанкова О., Мустафіна Т., Толстова Л. Хмельницький: Галерея; Київ: Артанія Нова, 2005. 272 с.
14. Федорчук О. Українські народні прикраси з бісеру. Львів: Свічадо, 2007. 120 с.

REFERENCES

1. Antonovych, K. (1976). *Ukrainskyi odiah. Istorychni zamitky: Odiah kozatskoi doby. [Ukrainian clothing. Historical Notes: Clothing of the Cossack Age]*. Vinnipeg-Toronto, 42 s. [in Ukrainian].
2. Bilan, M.S., Stelmashchuk, H.H. (2011). *Ukrainskyi strii. [Ukrainian strike]*. Lviv: Apriori, 314 s. [in Ukrainian].
3. Vovk, Fedir (1995). *Studii z ukrainskoi etnografii ta antropologii. [Studies in Ukrainian ethnography and anthropology]*. Kyiv: Mystetstvo, 336 s. [in Ukrainian].
4. Vrochynska, H. (2015). *Ukrainski narodni zhinochi prykrasy XIX – pochatku XX stolit. [Ukrainian folk women's ornaments XIX - early XX centuries]*. Kyiv: Knyhy. Ukrainske dekoratyvne mystetstvo, 108 s. [in Ukrainian].
5. Zelenyn, D.K. (1991). *Zhenskye holovne ubory vostochnykh (russkykh) slavian. [Women's smut headgear Eastern (Russian) Slavs]*. Moskva: Mysl, 315 s. [in Russian].
6. Kis, Oksana (2008). *Zhinka v tradytsiinii ukrainskii kulturi (druha polovyna KhIKh – pochatok XX stolittia). [A woman in traditional Ukrainian culture (the second half of the nineteenth and early twentieth centuries)]*. Kyiv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 272 s. [in Ukrainian].
7. Kosmina, O.Yu. (2009). *Tradytsiine vbrannia ukraintsiv. [Traditional dress of Ukrainians]*. Kyiv: Baltiia-Druk, 160 s. [in Ukrainian].
8. Mateiko, K. I. (1996). *Ukrainskyi narodnyi odiah: Etnografichni slovnyk. [Ukrainian folk clothes: Ethnographic dictionary]*. Kyiv: Naukova dumka, 196 s. [in Ukrainian].
9. Myronov, V.V., Perepelytsa, A.Yu. (1977). *Ukraynskyi kostium. [Ukrainian costume]*. Kyiv: Mystetstvo, 119 s. [in Ukrainian].
10. Nikolaieva, T. (1996). *Istoriia ukrainskoho kostiumu. [History of the Ukrainian costume]*. Kyiv: Lybid, 176 s. [in Ukrainian].
11. Spaskyi, I.H. (1970). *Dukaty i dukachi Ukrainy. [Dukati and dukachi Ukraine]*. Kyiv: Nauk. dumka, 165 s. [in Ukrainian].
12. Stamerov, K. K. (2007). *Narysy z istorii kostiumiv. [Essays on the history of costumes]*. Kyiv: Mystetstvo, 432 s. [in Ukrainian].
13. *Ukrainskyi zhyvopys XIX - pochatku XX st.: Albom [Ukrainian painting of the XIX - early XX centuries: Album]./ Uporiad. Zhbankova O., Mustafina T., Tolstova L. Khmelnytskyi: Halereia. Kyiv: Artaniia Nova, 2005. 272 s. [in Ukrainian]*.
14. Fedorchuk, O. (2007). *Ukrainski narodni prykrasy z biseru. [Ukrainian folk ornaments made of beads]*. Lviv: Svichado, 120 s. [in Ukrainian].

Одержано 26.11.2018.